

KST/VSO3
Marjana Tornmalm
marjana.tornmalm@socialstyrelsen.se

Kunskapsläget kring förekomst och konsekvenser av språkstörning för normalbegåvade unga och vuxna i ett livsperspektiv

Innehållet överensstämmer med Socialstyrelsens förstudie med samma titel.
Internt arbetsmaterial har uteslutits.

Innehåll

Kunskapsläget kring förekomst och konsekvenser av språkstörning för normalbegåvade unga och vuxna i ett livsperspektiv	1
Innehåll	2
Sammanfattning	4
Bakgrund.....	5
Syfte	6
Mål	6
Metod	6
Fakta kring språkstörning	7
Språkstörning försvårar inlärning, förståelse och uttrycksförmåga	7
Den vanligaste neuropsykiatriska funktionsnedsättningen	8
Hög samförekomst – särskilt vid adhd.....	8
Sammanfattning	10
Språkliga problem kvarstår i vuxen ålder hos majoriteten.....	10
Sammanfattning	11
Genomfört och pågående på Socialstyrelsen	11
Konsekvenser av språkstörning som beskrivs av intresseorganisationerna	13
Det här skulle underlätta enligt intresseorganisationerna	17
Annat underlag till problembeskrivning	18
Skolbarn har ofta inte möjlighet att få behandling.....	18
Digital klyfta som etableras i unga år och kvarstår livet ut.....	19
Konsekvenser av språkstörning som beskrivs i litteraturen.....	19
Språkstörning gör det svårare med relationer	19
Sammanfattning	21
Psyiskt välbefinnande och psykisk ohälsa	21
Sammanfattning	24
Skolgång, utbildningsnivå och arbete	24
Sammanfattning	26
Utsatthet på olika sätt.....	26
Sammanfattning	28
Normbrytande beteende	28
Sammanfattning	30
Referenser	31

Bilaga 1 Systematisk litteratursökning	35
Litteratursökning.....	36
Bedömning av kvalitet	36

Sammanfattning

Konsekvenser av språkstörning hos unga och vuxna med begåvningsnivå inom normalvariationen är ett område som belysts och uppmärksammats i liten omfattning i Sverige. Socialstyrelsen har uppmärksammats på kunskapsluckor när det gäller långsiktiga konsekvenser av språkstörning av experter, profession och intresseorganisationer bland annat via funktionshindersnämnden.

Uppdraget är egeninitierat och sammanställningens syfte är att översiktligt beskriva kunskapsläget kring hur språkstörning hos normalbegåvade personer påverkar aspekter som utbildning, arbetsliv, välbefinnande, socialt samspel och möjlighet till delaktighet i samhällslivet för unga och vuxna.

Språkstörning är en utvecklingsrelaterad funktionsnedsättning och får inte sammanblandas med ett torftigt språk p.g.a. låg exponering, flerspråkighet, uttalssvårigheter eller språkförsening. I en befolkning uppskattas minst 7 procent av barn med en begåvningsnivå inom normalvariationen motsvara kriterierna för språkstörning. Någon svensk statistik på området finns inte. Språkstörning kan förväntas kvarstå i någon form upp i vuxen ålder hos minst två tredjedelar av de som diagnostiserats med språkstörning som barn. Eftersom den språkliga utvecklingstakten är långsammare hos den som har en språkstörning tenderar skillnaden i språklig förmåga att öka över tid jämfört med jämnåriga. För barn med mild till måttlig språkstörning blir språkliga problem mer påfallande efter hand, särskilt från mellanstadiet och uppåt. Möjlighet till utredning av och behandling för språkstörning för barn, unga och vuxna är ojämlig i landets regioner. Samförkomsten med andra neuropsykiatriska diagnoser är troligtvis hög.

Svenska intresseorganisationer som inriktas på språkstörning lyfter ökad risk för minskad delaktighet i samhället, digitalt utanförskap, ökad risk för att bli lurad eller utnyttjad samt ofrivillig ensamhet som betydande problem för unga och vuxna med språkstörning. I tillägg beskrivs brist på stöd under skoltiden. Det är ovanligt att elever med språkstörning uppnår måluppfyllelse i skolan, vilket kan påverka möjligheten till fortsatt utbildning och framtida anställning negativt.

Flera faktorer kan påverka välbefinnande och psykisk ohälsa hos personer med språkstörning men personer med språkstörning är en heterogen grupp. Den som inte behärskar språkliga funktioner på samma sätt som andra kan få svårigheter med att lösa konflikter samt att inleda, fördjupa och upprätthålla vänskaps- och parrelationer. Den ofrivilliga ensamhet som beskrivs av aktuella intresseorganisationer bekräftas av tillgängliga studier. Språkstörning ökar risken för att inte bli socialt accepterad eller för att utsättas för mobbning och kan för vissa vara en del av vardagen även som vuxna. En något förhöjd frekvens av depression och framförallt ångest beskrivs även. Ett par studier lyfter en ökad risk för sexuella övergrepp även för flickor med relativt lätta funktionsnedsättningar som mild till måttlig språkstörning. Det föranleder särskild medvetenhet om risken för detta i bedömningen av flickor med språkstörning som uppvisar psykisk ohälsa.

På gruppnivå visar forskningsstudier att unga som begått brott, generellt har en lägre språkförståelse och uttrycksförmåga än förväntat i relation till sin ålder. I några studier uppvisade ungefär en fjärdedel av dessa språkliga svårigheter motsvarande en språkstörning.

Bakgrund

Det här är ett egeninitierat uppdrag med syfte att sammanställa kunskapsläget och inventera behov av ytterligare stöd från myndigheten kring konsekvenser av språkstörning hos unga och vuxna. Ett område som belysts och uppmärksammas i liten omfattning i Sverige. Socialstyrelsen har uppmärksammas på kunskapsluckor när det gäller konsekvenser av språkstörning från flera håll. Det har belysts i ett antal skrivelser som inkommit till myndigheten från expertis på området men språkstörning har också aktualiserats vid flera tillfällen av intresseorganisationer och profession. En återkommande fråga är varför språkstörning som påverkar så många aspekter av mänskliga livsområden, inte belyses på samma sätt som andra neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Trots att språkstörning är vanligt är det en relativt okänd funktionsnedsättning. Mycket forskning och insatser kring språkstörning har fokuserat på småbarnsåren. Konsekvenser av språkstörning i ett livsperspektiv är ett relativt obeforskat område.

Det finns goda skäl att anta att språkstörning medför stora konsekvenser för den unge eller vuxne i ett samhälle som baseras på ett högt informationsflöde och där språklig och social kompetens värderas högt. Språklig förmåga kan förväntas påverka aspekter som studier, arbetsliv, socialt liv och livskvalitet.

De senaste åren har intresset för de långsiktiga konsekvenserna av en bristande språklig förmåga ökat internationellt. Studier har inriktats på hur arbetsliv, självkänsla, relationer och möjlighet att ta till sig samhällsinformation påverkas av att som vuxen ha en betydligt mer begränsad språkförståelse och uttrycksförmåga än andra. I den här sammanställningen presenteras i huvudsak data och information som avser unga och vuxna personer med normal begåvningsnivå som diagnostiserats med språkstörning som huvuddiagnos. De flesta har fått sin diagnos redan som barn. Personer med intellektuell funktionsnedsättning, afasi, adhd eller autism berörs inte i sammanställningen förutom i avsnitten kring samförkomst med andra utvecklingsrelaterade funktionsnedsättningar.

Det kan finns flera möjliga anledningar till att konsekvenser av språkstörning i vuxen ålder inte uppmärksammas i så hög grad;

- att språkstörning ofta ses som ett problem främst förknippat med inläring och därmed hör hemma i skolvärlden
- att språkliga problem ofta maskeras hos unga och vuxna som inte har några svårigheter med själva uttalet [1]. I ett vanligt samtal kan det vara svårt för omgivningen att uppfatta språkliga svårigheter när personen själv kan styra över innehåll och ordval.

- att personer med språkstörning själva har svårt att veta om man förstått "rätt", d.v.s. förstått det som samtalspartnern avsåg att förmedla och därför inte signalerar problem med förståelse.
- att det i flera sammanhang beskrivs finnas ett stigma kring att "inte hänga med, inte förstå eller inte kunna prata" vilket kan göra att personer väljer att inte visa problem med förståelse eller oförmåga att få sagt det man velat.

Ett antagande är att språkstörning kan innebära negativa konsekvenser i första hand för den enskilde men även innebära betydande samhällsekonomiska kostnader om upptäckt och insatser uteblir eller försenas.

Syfte

Översiktligt beskriva kunskapsläget kring hur språkstörning hos normalbegåvade personer påverkar aspekter som utbildning, arbetsliv, välbefinnande, socialt spel och möjlighet till delaktighet i samhällslivet för unga och vuxna.

Mål

Att Socialstyrelsen ska ha underlag för att avgöra om inhämtad kunskap kring språkstörning i ett livsperspektiv bör leda till konsekvenser i myndighetens arbete.

Metod

Arbetsgruppen har bestått av medarbetare från KST respektive KHS. Information har inhämtats från nedanstående källor.

- Socialstyrelsen genomförde en systematisk litteratursökning där vetenskapliga artiklar söktes ur ett stort antal databaser, se bilaga 1. Syftet var att få en bred kunskap om kända konsekvenser av språkstörning för unga och vuxna utan ytterligare känd funktionsnedsättning.
- I förhoppning om att få prevalensdata för språkstörning i Sverige beställdes registerdata från patientregistret. Det visade sig inte vara en framkomlig väg då diagnostik av språkstörning utförs av logopedier och därför inte redovisas i patientregistret utom i undantagsfall. Dessa data redovisas därför inte.
- En intern sökning av tidigare arbeten på Socialstyrelsen som berörde språkstörning genomfördes.
- Särskild tyngd har lagts på situationsbeskrivning och behovsinventering från intresseorganisationer som företräder personer med språkstörning, Attention, Talknuten och DHB Språkstörning.
- För att få en uppfattning om vilka insatser hälso- och sjukvården erbjuder vad gäller diagnostik och behandling för personer med språkstörning kontaktades Logopedchefsföreningen. Medlemmar gavs möjlighet att besvara fem övergripande frågor rörande diagnostik och behandling.

Fakta kring språkstörning

Språkstörning försvårar inläring, förståelse och uttrycksförmåga

Den som har en språkstörning kan inte lära sig sitt eller sina modersmål på samma sätt och i samma takt som jämnåriga. Man kan ha svårt att formulera sig muntligt och skriftligt, att hitta ord, ha bristande ordförråd samt ha svårt att förstå talat och skrivet språk. Det blir svårt för personen att uttrycka det man vill samtidigt som man riskerar att missuppfatta det andra säger och det man läser. Hos de flesta bedöms språkstörningen som varaktig. Den kan förväntas kvarstå genom livet även om de svårigheter personen har kan förändra sig över tid. Språkstörningen måste inte märkas så tydligt utåt eller höras i talet för utomstående, men kan påverka i många situationer i vardagen. En ung kvinna beskriver ”att man blir bra på att läsa situationen” d.v.s. att avläsa andra signaler än de språkliga eftersom hon tvingas förlita sig mer på dessa. Exempelvis ”jag förstod inte vad vi skulle göra, men alla gick mot dörren, så då hängde jag med. Tänkte att jag märker väl vad vi ska göra”.¹

Språkstörning är inte samma sak som:

- **Språkförsening.** Barn med språkförsening behöver längre tid på sig för att lära sig sitt eller sina modersmål men de kommer ikapp sina jämnåriga så småningom.
- **Talstörning eller uttalssvårigheter.** Personer med uttalssvårigheter har svårt att uttala orden korrekt, ofta på fonologiska grund eller p.g.a. artikulationssvårigheter.
- **Dyslexi** En person med dyslexi har svårt att avkoda texten och stava, d.v.s att se vad det står och koppla det till rätt språkljud och vice versa.
- **Torftigt språk.** En person med torftigt språk har inte haft chansen att lära sig språket. Ofta genom att inte ha varit tillräckligt exponerad för aktuellt språk, vilket t.ex. leder till ett begränsat ordförråd.

Ibland beskrivs språkstörning i termer av impressiv (språkförståelse) respektive expressiv (uttrycksförmåga) språkstörning eller när båda föreligger som en generell språkstörning. Finns svårigheter med att veta när och på vilket sätt språket används för att förmedla det man vill, benämns det pragmatisk språkstörning. Andra forskare menar att den variation av svårigheter som framkommer vid utredning snarast motsvarar individuella profiler i ett spektrum och att det är tveksamt om språkliga underdiagnoser verkligen existerar [2]. Enligt det äldre diagnossystemet ICD-10 (som alltjämt är i bruk i väntan på svensk översättning av ICD-11) kan diagnosen språkstörning ställas när resultatet på standardiserade språktest är två standardavvikelser under genomsnittet för språklig förmåga relaterat till ålder. Det överensstämmer inte med logopedisk praxis idag som baserar sig på ett stort internationellt utvecklingsarbete (CATALISE Consortium). Diagnosen språkstörning ställs om resultaten på flera språkliga områden ligger 1,5

¹ Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever SOU 2016:46

standardavvikelse under jämnårigas resultat och grav språkstörning motsvarar 2 standardavvikelser under.

Att vara flerspråkig eller att inte ha exponerats för ett språk i tillräckligt hög grad leder inte till språkstörning. Talar en person flera språk ska samma typ av svårigheter finnas på samtliga språk för att det ska diagnostiseras som en språkstörning. I sammanställningen har det inte varit aktuellt att diskutera diagnostik, behandling eller bakomliggande orsaker. Vi har i samråd med språkforskare valt att inte göra skillnad mellan Language Disorder, Developmental Language Disorder och Specific Language Impairment, då samtliga begrepp motsvarar sådana språkstörningar som är aktuella i sammanställningen.

Den vanligaste neuropsykiatriska funktionsnedsättningen

Språkstörning förefaller vara den vanligast förekommande neuropsykiatriska funktionsnedsättningen och har rapporterats hos 5-8 procent av normalbegåvade barn i förskole-/skolåldern. Hos 1-2 procent är de språkliga svårigheterna så stora att språkstörningen betraktas som grav.

Det finns inte tillgång till statistik över hur många personer som har en språkstörningsdiagnos i Sverige. Diagnosen språkstörning ställs nästan uteslutande av legitimerade logopedier. I Socialstyrelsens register PAR finns endast de diagnoser som läkare inom specialiserad öppenvård eller slutenvård registrerar. Registerdata från PAR blir därför ofullständiga beträffande diagnosen språkstörning. Därmed går det inte att utifrån myndighetens registerdata få en bild av prevalensen av språkstörning i Sverige idag.

Enligt populationsstudier i USA och England [3, 4] uppfyller 7-8 procent av barnen i studierna kriterier för språkstörning. Därutöver har 2-3 procent språkstörning tillsammans med intellektuell funktionsnedsättning eller annan känd relaterad diagnos (såsom autismspektrumdiagnos eller hörselnedsättning) [4]. Sammantaget pekar det mot att ca 10 procent av alla barn har språkliga svårigheter som påverkar vardag, inlärning och sociala kontakter. Prevalensen för språkstörning är alltså likvärdig med eller högre än prevalensen för adhd (ca 5 procent) och betydligt högre än för autismspektrumtillstånd (ASD) (< 1 procent) [5], 1,5% i Stockholm (0-27 år) [6]. Samtidigt uppges det vara en växande skillnad i prevalens t.ex. mellan olika delstater i USA [7].

Det är även möjligt att det här finns ett viktigt genusperspektiv. Språkstörning uppges vara ungefär lika vanligt hos flickor och pojkar. Tidigare har man utgått ifrån att det är många fler pojkar än flickor som har språkliga problem men anglosaxiska studier visar på att det snarare är svårare att identifiera flickorna tidigt.

Hög samförekomst – särskilt vid adhd

Adhd och språkstörning

Språkstörning beskrivs vara betydligt vanligare hos barn med adhd än hos barn utan adhd. Den uppgivna förekomsten varierar, främst beroende på åldersgrupp och inkluderingskriterier. Sammantaget uppges runt hälften av alla barn med adhd även ha en språkstörning. I en studie beskrivs att 40 procent av barnen med adhd har en misstänkt språkstörning [8]. I en översiktsstudie beskrivs att minst 50 procent av barnen med adhd har en språkstörning [9].

När man testade 5000 skolbarn i åldern 7-9 år i en norsk populationsstudie [10] fann man en tydlig samförkomst mellan adhd och språkstörning. Av de barn som hade en adhd-diagnos hade 58,5 procent även språkliga svårigheter. När man undersökte språkförmågan hos de barn som hade både adhd och läs- och skrivsvårigheter uppvisade drygt 80 procent en nedsatt språkförmåga. Vilket kan jämföras med 5,7 procent av barnen utan adhd.

Språkstörning och läs- och skrivsvårigheter uppträder ofta tillsammans [11]. Båda dessa diagnoser är vanliga hos personer med adhd [8, 10, 11]. Av betydelse under uppväxten är att barn som förutom adhd också har en språkstörning får sämre möjlighet att prestera väl i skolan [8] vilket bl.a. kan påverka framtida yrkesval och försörjning. Givet den höga samförkomsten och den extra belastning som en språkstörning utgör, förespråkas att ställningstagande till språklig förmåga görs rutinmässigt vid misstänkt adhd [12].

Språkstörning och adhd

Oavsett den exakta procentsatsen finns tydliga indikationer på en hög förekomst av språkstörning hos barn med adhd (cirka 50 procent). Däremot är det omvända inte lika vanligt. Av barn med språkstörning bedöms 20 procent också ha adhd [9]. Vilket är väsentligt då det visar på att adhd och språkstörning inte är samma sak.

Några studier påtalar även att det finns risk för överdiagnostisering av adhd hos barn vars egentliga problem är språkstörning [12, 13]. Dels för att många instrument och skattningsskalor för bedömning av adhd inkluderar språkliga kriterier och aspekter. Dels för att barn med språkstörning kan uppvisa liknande symptom som barn med adhd, exempelvis i en klassrumssituation. Precis som barn med adhd kan barn med språkstörning ha svårt att nå skolans mål, uppfattas som att de inte lyssnar, inte klara att göra läxor, ha svårt att sitta stilla och följa instruktioner, även om den bakomliggande orsaken inte är densamma. Det kan finnas risk för att ovanstående beteende utan närmare utredning förklaras som hyperaktivitet, impulsivitet eller underliggande uppmärksamhetstörning och att barn med språkstörning misstas för att ha adhd. Vilket i sin tur kan leda till att barnen inte får korrekt stöd för sina svårigheter [12].

Språkstörning och autism

Prevalenssiffrorna för samförkomst av språkstörning och autism är osäkra. Eventuellt hör det samman med att synen på orsaken till språkliga symptom vid autismspektrumtillstånd har ändrats över tid vilket påverkar diagnoskriterier och ställda diagnoser [14]. Tidigare ansågs autism förklara språkliga problem, varför en språklig diagnos inte sattes, även om språkliga problem fanns. Idag finns möjlighet till dubbeldiagnos enligt diagnossystemet DSM-V. Det beskrivs av professioner som vanligare att personer idag har diagnostiserats med både autism och språkstörning. Prevalens av språkliga svårigheter (matchande kriterier för språkstörning) hos barn med autismspektrumtillstånd har framförallt beskrivits för dem med IQ inom normalvariationen. Prevalens för måttlig-grav språkstörning i denna grupp har rapporterats vara ca 50 procent [15, 16]. Endast omkring 25 procent av barn med autism beskrivs ha en åldersadekvat språklig förmåga.

I en svensk studie undersöktes tal- och språkförmåga hos 4–6 år gamla barn med autism utan intellektuell funktionsnedsättning och resultatet visade att ca 60 procent av barnen hade måttlig till svår språkstörning. I tillägg hade ca 20 procent av barnen även en talstörning, d.v.s. svårt att uttala språkljud [15]. Dessa siffror tyder på att språk- och talsvårigheter är vanligare hos barn med autism än hos barn utan autism.

Språkstörning och Developmental Coordination Disorder

Att barn med språkstörning kan ha svårt att koordinera motoriska rörelser uppmärksammas i en forskningsöversikt gällande barn i åldrarna 4-17 år [17]. Det gällde barn utan ytterligare diagnostiserad funktionsnedsättning, förutom språkstörning. I översikten beskrivs att det är mycket vanligt att barn med språkstörning även har svårigheter med motorisk kontroll även om de inte diagnostiserats med Developmental Coordination Disorder, DCD. DCD påverkar precisionen med vilken en person kan utföra motoriska aktiviteter negativt. Det gör att personen kan uppfattas som ”klumpig”.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis finns det goda skäl att anta att det finns en hög samförekomst när det gäller språkstörning och andra neuropsykiatriska diagnoser. Hälften av barnen med adhd uppges även ha språkliga svårigheter som motsvarar en språkstörning. Däremot är det inte så att språkstörning endast förekommer tillsammans med andra diagnoser. Språkstörning förekommer även enskilt, också hos personer med IQ inom normalvariationen. De diagnosregister som finns tillgängliga på Socialstyrelsen innehåller inte tillräckliga uppgifter om språkstörning för att kunna presentera hur det ser ut i Sverige beträffande samförekomst av språkstörning och andra diagnoser.

Språkliga problem kvarstår i vuxen ålder hos majoriteten

Sammantaget finns ett antal vetenskapliga studier som visar att språkliga svårigheter kvarstår hos åtminstone två tredjedelar av de vuxna som diagnostiserats med språkstörning som barn [18-23]. Vilket även stärks av det omvända, att mellan en fjärdedel och en tredjedel av de barn som diagnostiserats med språkstörning inte upplevde språkliga problem som vuxna [24]. Dessa hade tillägnat sig språk i tillräckligt hög grad för att inte uppleva problem i vardagslivet men hade behövt mer tid och kanske även stöd för att tillägna sig språket, vilket kanske främst motsvarar en språkförsening. När det gäller språkstörning förväntas inte de språkliga och kommunikativa svårigheterna bara försvinna med stigande ålder, däremot kan tyngdpunkt och symptom förändras över tid.

Vuxna med språkstörning upplevde sig ha svårt både med att förstå språk och med att uttrycka sig på samma sätt som andra [25, 26]. Unga vuxna med språkstörning beskrivs vara signifikant mindre integrerade i samhället än jämnåriga. Deras närstående bedömde att de var i behov av hjälp för att klara uppgifter i vardagslivet som kräver språklig förmåga och att det ofta var närstående som föräldrar eller syskon som stod för stödet [27].

Språklig utveckling avtar i vuxen ålder

Utvecklingen av den språkliga förmågan beskrivs avta en bit in i vuxen ålder varför man inte kan förvänta sig att personer så småningom ”kommer ikapp” bara man väntar tillräckligt länge. Under uppväxten utvecklades språkförmågan kontinuerligt även hos barn med språkstörning [23]. Det var dock stor skillnad i utvecklingstakt och omfattning jämfört med typisk språkutveckling. Hos en grupp barn med språkstörning som följts kontinuerligt under uppväxten, motsvarade gruppens språkförståelse och uttrycksförmåga vid tjugo års ålder den hos språkligt normalutvecklade 11-12-åringar. Gruppens läsförståelse motsvarade 9-åringa barns och detta trots normal IQ. Därefter skedde ingen ytterligare förbättring av språkliga förmågor i perioden mellan 20 och 35 år. Familjerna runt de 35-åringar som ingick i studien upplevde att konsekvensen av språkstörning var mer genomgripande i vuxenlivet då inget stöd längre finns tillgängligt för personer med språkstörning [23]. Liknande resultat visas även i en nyare och större studie, även om läsförmåga bedömdes vara något bättre [19]. Andra [28] har kunnat visa på språklig utveckling upp till 24 års ålder.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan språkliga problem förväntas kvarstå hos cirka två tredjedelar av de personer som diagnostiseras med språkstörning som barn. Språket utvecklas kontinuerligt även hos barn med språkstörning upp till vuxen ålder. Däremot är utvecklingstakten långsammare och skillnaden i språklig förmåga mellan de med språkstörning och utan tenderar snarast att öka över tid. Utvecklingen av språkliga förmågor avstannar en bit upp i vuxen ålder.

Genomfört och pågående på Socialstyrelsen

Det har inte tidigare genomförts något arbete inriktat på språkstörning på Socialstyrelsen. Det pågående arbetet med Nationella riktlinjer för adhd och autism är närliggande då samförkomsten är hög beträffande språkstörning för dessa grupper. I en genomgång av publicerat material från Socialstyrelsen kommenterades språkstörning i följande publikationer.

Upptäcka utvecklingsavvikelser hos barn och ungdomar - En sammanställning av systematiska Kunskapsöversikter 2013

Inom detta område identifierades tre översikter med varierande kvalitet. Samtliga litteratursökningar är gjorda före 2008 och kan därför inte anses vara uppdaterade. Alla tre översikter utgår från att det finns goda skäl för att i ett tidigt skede upptäcka barn med tal- eller språkförsening respektive språkstörning och erbjuda insatser eftersom det är barn med stor risk för tillkommande problem under uppväxten. De tre översiktarna sammanfattar att det inte finns ett vetenskapligt underlag för att föreslå att man inför generell screening för att upptäcka barn i förskoleåldern med tal- eller språkförsening respektive språkstörning.

Psykologutredning i skolan 2013

Nämner att symtom på en lindrigare funktionsnedsättning, exempelvis beträffande tal- och språkutveckling, ofta inte framträder förrän i samband med skolstart eller en bit upp i skolåren. Hos tonåringar kan ångest, nedstämdhet och utagerande beteende göra det svårt att urskilja en bakomliggande eller samtidig funktionsnedsättning. Många barn kan uppvisa kombinationer av svårigheter. En utredning utöver skolans pedagogiska utredning kan vara påkallad såväl om barnet riskerar att inte uppnå kunskapskrav som om det stöter på andra svårigheter i sin skolsituation. Individuell behandling hos talpedagog, logoped eller psykolog görs inte inom skolan.

Behov av nationella kunskapsstöd inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar 2019

Denna rapport fokuserar på barn och unga med adhd. Här lyfts behovet av nationella riktlinjer eftersom det i dag förekommer skillnader i hur olika verksamheter utreder och behandlar neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Det finns också behov av att se över flera delar av vårdkedjan och fastställa hur en neuropsykiatrisk utredning bör genomföras. Språkstörning nämns inte specifikt i den här rapporten. Däremot introduceras termen ESSENCE (early symptomatic syndromes eliciting neuropsychiatric/neurodevelopmental clinical examinations) som ett samlingsbegrepp för tidigt debuterande utvecklingsneurologiska problem som till stor del överlappar varandra. För klinisk praxis innebär detta att barn med symtom inom ESSENCE-området behöver en bred klinisk bedömning och uppföljning och att alla barn som diagnostiseras med till exempel adhd eller autismspektrumtillstånd också behöver bedömas med avseende på andra diagnostiserbara tillstånd eller problem. Grunden för en utredning är långvariga symtom och oro för barnet när det gäller allmän utveckling, motorik, språk och kommunikation, social interaktion, uppmärksamhetsförmåga, aktivitetsreglering, impulskontroll, känsloreglering samt sömn och matvanor. Det föreslås att nationella professionsnära kunskapsstöd kan öka professionens kunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

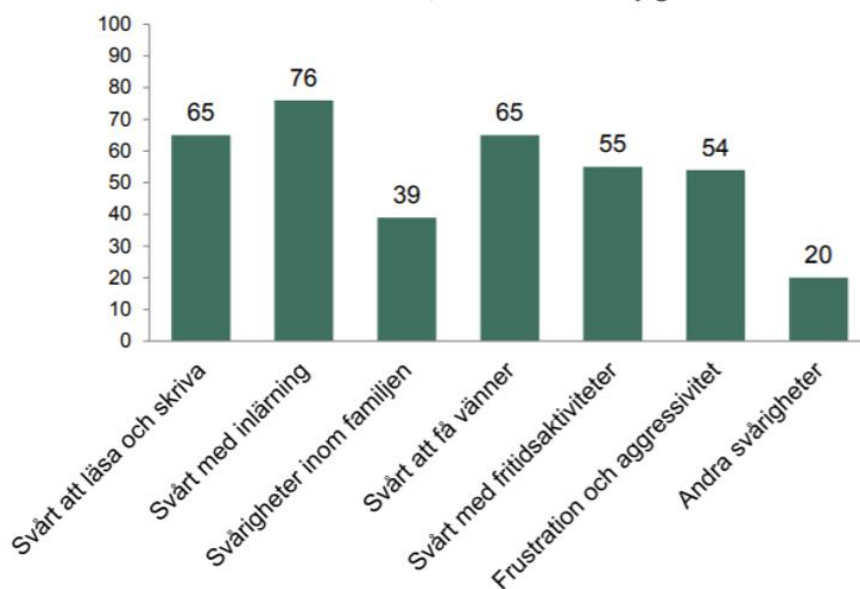
Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning – Lägesrapport 2017

Huvuduppdraget för habiliteringen är stöd till personer med intellektuell, rörelsemässig eller kognitiv funktionsnedsättning. Då insatser för språkstörning erbjuds är det för personer som även har andra funktionsnedsättningar som berättigar till stöd från habiliteringens verksamheter. Det är inte möjligt att söka insatser från habiliteringsverksamheter för den som "enbart" har en språkstörningsdiagnos. Många habiliteringsverksamheterna (61 procent) erbjuder inte insatser för personer med språkstörning över huvud taget.

Konsekvenser av språkstörning som beskrivs av intresseorganisationerna

Här presenteras problemområden som särskilt lyfts av de intresseorganisationer som företräder personer med språkstörning; Attention, Talknuten och DHB Språkstörning. Bilden som presenteras är mycket samstämmig. Information har inhämtats vid intervju med företrädare för respektive organisation och har sammanställts till gemensamma teman av Socialstyrelsen.

Riksförbundet Attention genomförde en enkät kring konsekvenser av språkstörning bland sina medlemmar 2014, se nedan. De fick svar från 155 personer.

Källa: Riksförbundet Attention, 2014.

Tabellen visar svar i procent på frågan om de viktigaste konsekvenserna av språkstörning i vardagslivet. Det var möjligt att lämna mer än ett svar. Riksförbundet Attention 2014.²

Många hade även kommenterat sitt svar, bland annat så här: ”Att allt i vardagen blir en kamp och inget går lätt, Det ger kraftig ångest och massor av tårar och bröstsmärta.” ”Det kan vara svårt att förmedla med kroppsspråk och ordens betoning vad jag vill. Andra läser av mig fel och tror inte alltid på vad jag säger. Svårt att få jobb eftersom de inte tror på mig som person.” ”Lyft vuxna med språkstörning, här kan konsekvenserna av dåliga resurser hittas!”

² Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever SOU 2016:46

Risk för minskad delaktighet i samhället

Att kunna ta till sig samhällsinformation och förstå vad som händer är en förutsättning för delaktighet. Det gäller i hög grad möjligheten att ta till sig nyheter till exempel. Någon beskriver att ”jag sitter med ordboken framme för att slå upp ord under nyheterna på TV”. Vilket gör att personen missar mycket av det som sägs, trots hög ambitionsnivå. Det poängteras att viktig information som behöver nå alla innevånare, som vid en pandemi, också behöver finnas på ”långsam lätt svenska” när den presenteras i talad form.

Ett liv tenderar att fyllas av hinder och obehagliga överraskningar för den som inte enkelt kan ta till sig information om förändringar rörande vardagliga saker som lokaltrafik, sophantering, elförsörjning, medieutbud etc. Organisationerna lyfter även svårigheten att göra ett informerat val. Alltifrån att välja elleverantör till att välja vilket parti man vill lägga sin röst på i allmänna val kräver inhämtande av språklig information.

För många i samhället är körkort nödvändigt för att klara privata transporter eller för att kunna ta anställningar där körkort krävs. Det krävs relativt god språkförståelse för att tillgodogöra sig den teoretiska delen av körkortsprovet. För den som har en språkstörning kan det utgöra ett hinder. Inte heller hjälper det att få tillgång till uppläst information på samma sätt som vid dyslexi. Om själva språkprocessandet går långsamt eller om språket är för svårt hjälper det inte att få texten uppläst. Eftersom körkort bedöms som en viktig möjlighet för delaktighet i samhällslivet lyfts behovet av att få det teoretiska innehållet presenterat på ett anpassat sätt.

Kontakt med myndigheter och hälso- och sjukvård försvåras

Alla kontakter med myndigheter kräver språklig kommunikation, oavsett om det är Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, Socialtjänsten, Skatteverket eller annan myndighet som en person behöver ha kontakt med. Det krävs att man kan redogöra för sin situation, ställa och besvara frågor men också att man förstår det som förmedlas. Samma sak gäller kontakt med hälso- och sjukvården, där allt från att boka besök till att beskriva symtom, förstå information om sjukdom och medicinering eller kunna formulera de frågor man har ställer språkliga krav. Någon uttrycker det som ”Jag kan ju fråga men jag vet inte om jag förstår svaret”, vilket kan leda till att viktiga frågor aldrig ställs så att hälsa och följsamhet till ordinationer påverkas negativt.

Talsvar/knappfunktioner beskrivs som ett vanligt hinder för att komma vidare vid telefonkontakt. Där behöver den som ringer ofta snabbt ta till sig en rad presenterade alternativ för att sedan göra ett val.

Digitalt utanförskap

Digitala tjänster upplevs ofta som svårtillgängliga. Intresseorganisationerna beskriver en generell försiktighet, hos personer med språkstörning, när det gäller att fylla i information på webbplatser. Man är medveten om att ”det ofta blir fel” och avstår helst från sådant man inte är säker på att kunna hantera för att det inte ska leda till oavsiktliga konsekvenser. Det beskrivs att många behöver stämma av med någon, för att exempelvis kunna fylla i formulär på Arbetsförmedlingen

eller för en arbetsansökan. Osäkerheten som uppstår när man inte vet att man förstått korrekt gör att det är lätt att avstå. Det gäller även användning av sociala forum som till exempel Facebook. Ett försiktigt agerande kan naturligtvis vara klokt men gör också att personer begränsas på många sätt. Ett konkret exempel på detta är en så relativt enkel sak som att köpa ett busskort på nätet och förstå hur man ska använda det.

Bankärenden och privatekonomi sköts i hög utsträckning digitalt idag. Personer med språkstörning uppges ofta behöva uppbackning för att klara att sköta sin ekonomi digitalt. Alltifrån att betala räkningar till att sätta sig in i villkor för lån och krediter blir komplicerat.

Som förälder förväntas man hantera mycket information kring skolarbete, friluftsdagar, fritidsverksamhet etc. Idag kommunicerar skolor ofta via digitala system, vilka kan utgöra ett överstigligt hinder för föräldrar med språkstörning. I andra sammanhang kan det vara avgörande att föräldrar förstår mindre vanliga ord som ”specialkost” för att undvika allvarliga konsekvenser för ett barn med allergi. I tillägg kan det vara svårt för en förälder med språkstörning att vara ett förväntat stöd vid läsläsning till exempel.

Ökad risk för att bli lurad eller utnyttjad

Det uppges att personer med språkstörning löper ökad risk för att bli lurade eller utnyttjade exempelvis av oseriösa försäljare eller av grupper som företräder olika intressen. Ett talande exempel på situationer där personer med språkstörning är särskilt utsatta kan vara i mötet med försäljare. Personer som kommer fram och vill sälja saker ”på stan” eller över telefon är svåra att bemöta. En förälder tycker att det är ett stort problem då den vuxne sonen köper dyra saker han egentligen inte behöver. ”... han har ju råkat ut för såna här försäljare så han har ju gått på flera nitar // byta telefonabonnemang och säkerhetsdörr // på nåt sätt så inbjuder han till att de kommer och pratar med honom // såna här religiösa samfund, dom går på honom direkt // han har svårt att avvisa dem tror jag...”³

Attentions företrädare uttrycker ett särskilt observandum för unga kvinnor som kanske inte förstår vad som ligger ”bakom” det som sägs i alla lägen och därmed kan riskera att bli sexuellt utnyttjade.

Ensamhet är ett stort problem

Ofrivillig ensamhet är vanlig hos personer med språkstörning. Det är svårt att skaffa vänner men också att upprätthålla kontakten med de man börjat lära känna. Detta trots att de flesta personer med språkstörning beskrivs ha ”ett socialt driv” precis som andra och gärna vill ha vänner. Det beskrivs att det är vanligt att lära sig ”uppstartsfraser och uttryck” för att inleda kontakt med andra, men att den språkliga förmågan sedan inte räcker till för att upprätthålla och fördjupa kontakter. Har man nära kontakter är det ofta med den egna familjen.

En svårighet är att hinna med i ett pågående samtal. Någon uttrycker det som att ”När man väl har formulerat det man vill säga, pratar alla redan om något annat”. Samma sak gäller kontakter på sociala medier. En iakttagelse är att vissa

³ Törnqvist, M.C. & Thulin, S. (2007). Livssituation för vuxna personer med språkstörning – djupintervjuer med tre tidigare specialskoleelever och deras föräldrar. Examensarbete logopedi. Stockholm: Karolinska Institutet.

döljer att de inte hinner med, exempelvis genom att sitta och titta på sin telefon, utan att verkligt utbyte pågår. Ett beteende som kan ge viss acceptans genom att ”man ser ut att göra som alla andra” men det leder inte till att man upplever sig inkluderad eller upprätthåller relationer med andra.

Föräldrar till vuxna barn beskriver att språkstörningen är begränsande för barnen när det gäller att etablera relationer. Exempelvis lyfter de svårigheten för sina vuxna barn att finna någon att leva med. ”Jag tror att det här ligger honom i fatet, en del blir rädda när de hör att han inte pratar riktigt...” ”man vill ju ha någon som är likadan ungefär i sitt sätt att resonera, kunna ta ställning och diskutera. Det kan ju inte han då...”⁴

Erfarenhet av psykiska problem skiljer sig åt

Endast på den här punkten finns det olika erfarenhet hos intresseorganisationerna. Intresseorganisationen DHB har inte noterat att psykisk ohälsa är ett problem hos medlemmarna. Attention uppger att ångest, tvång och depression är vanligt i samband med språkstörning. De uppger att problem med psykisk ohälsa är vanligare i tonåren. Det finns iakttagelser av specialpedagog i kommunikationsklass om att psykiska problem för ungdomar med språkstörning ofta startar med en panikångestattack i tonåren, vilket kan leda till att den unge undviker sociala sammanhang, åtminstone med okända personer. Därefter avklingar problemen om den unge får bra stöd och som vuxna skattas 3 av 10 fortsatt lida av psykiska problem.

Få klarar teoretiska skolan med godkända betyg

Till stor del uppges graden av språkstörning och det stöd man kan få avgöra hur det går senare i livet. Det är ovanligt att elever med diagnos språkstörning når måluppfyllelse i skolan. Erfarenheten är att svårigheterna ökar efter hand allt eftersom de språkliga kraven i undervisningen ökar. Det kan gå bra att följa undervisningen i vanlig klass på lågstadiet. På mellanstadiet blir det däremot svårare att följa undervisningen för elever med generell språkstörning. De ökande svårigheterna beskrivs av en speciallärare som en ”smygande” och tilltagande utveckling, vilket kan göra det svårt för omgivningen att veta när det blivit ett problem för barnet. På högstadiet kan även symtom som inte varit märkbara tidigare tillkomma, framförallt pragmatiska.

Om man fortsätter att utbilda sig efter grundskolan är det oftast med praktisk inriktning. Många föräldrar lägger mycket arbete på att deras barn ska klara skolan, genom att förbereda, förklara, läsa långsamt etc. Det uppges att ingen med mer omfattande språkstörning klarar vanligt gymnasium. Här riskerar samhället att tappa ungdomar som kan hamna i gruppen ”unga som varken arbetar eller studerar” (UVAS) om man inte lyckas hitta lämpliga stöd och studieformer. Elever med språkstörning som fortsätter studera går vanligtvis i någon form av individuellt program. Förutsättningen för det är godkänt i kärnämnen i nivå med årskurs 6, vilket kan vara en tuff utmaning, särskilt i ämnena svenska och engelska.

⁴ Törnqvist, M.C. & Thulin, S. (2007). Livssituation för vuxna personer med språkstörning – djupintervjuer med tre tidigare specialskoleelever och deras föräldrar. Examensarbete logopedi. Stockholm: Karolinska Institutet.

På frågan om hur det är att ha språkstörning svarar en 19-åring: ”Det är som att de andra kör sportbil och jag åker trehjuling.”⁵

Enligt intresseorganisationen Talknuten har läroplanens krav i Lgr 2011 gjort det svårare för elever med språkstörning att klara skolan med godkända betyg. Detta för att det nu krävs goda språkliga kunskaper även för godkända betyg i ämnen som idrott, bild och hemkunskap, vilket inte var nödvändigt på samma sätt tidigare. Talknuten har noterat att antalet elever med språkstörning som inte fullföljer gymnasiet har ökat. Det är svårt för många ungdomar att skaffa sig en vidareutbildning även med praktisk inriktning.

Vägen till fortsatt utbildning behöver dock inte vara stängd. Elever med språkstörning har framgångsrikt deltagit i anpassad utbildning efter obligatoriska skolan, ofta med mycket praktik. Exempel på inriktningar som fungerat väl och som lett till anställning är utbildning för restaurangarbeten, svetsare, mekaniker, truckförare, frisör. Det lyfts fram att flertalet ungdomar har möjligheter till utbildning och arbete bara man lyckas identifiera personens styrkor och att lämpliga anpassningar i undervisningen görs.

Flickors svårigheter uppmärksammas senare

Talknutens erfarenhet är att flickor identifieras mycket senare än pojkar, precis som vid andra neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. De beskriver att flickors svårigheter ofta inte upptäcks förrän på högstadiet eller gymnasiet.

Det här skulle underlätta enligt intresseorganisationerna

- 1. Ökad kunskap i förskola, skola och samhället generellt.** Språkstörning hos unga och vuxna är tämligen ökänt. Funktionsnedsättning förknippas ofta felaktigt främst med småbarnsåren.
- 2. Samhällsinformation på lätt svenska, gärna med bildstöd.** Det gäller allt från information inför allmänna val till information vid kris. Det har till exempel blivit tydligt i samband med Corona-pandemin att myndigheter inte har haft beredskap för att ge information på lätt svenska, varför sådan dröjt. Klarspråk upplevs som alldeles för svårt. Små korta filmer beskrivs som ett bra alternativ när myndigheter vill nå ut med information till personer med språkstörning. Intresseorganisationerna lyfter dock vikten av att långsam svenska används och att det finns paus mellan olika informationsbitar, då erfarenheten är att talet i filmer ofta går för snabbt.
- 3. Tillgång till språkligt stöd.** En roll som ofta faller på närstående. För den som saknar möjlighet att få stöd av närstående saknas ofta andra alternativ. Den genetiska faktorn avseende språkstörning gör även att exempelvis föräldrar kan ha egna språkliga svårigheter som gör det svårt att vara behjälpliga. Som vuxen är det inte heller säkert att en person vill förlita sig på närstående i alla sammanhang. Intresseorganisationerna efterlyser tillgång till någon form av taltjänstfunktion, språktolk eller språklots som kan vara behjälplig med att förklara viktig text och formulera text. Man ser även behov av att en sådan

⁵ Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever SOU 2016:46

funktion kan vara ett språkligt stöd i situationer av särskild vikt, exempelvis i kontakt med myndigheter, hälso- och sjukvård och rättsväsende. I korthet en liknande funktion som för den som har behov av tolk p.g.a. att personen talar ett annat modersmål. Taltjänst finns idag i sex av landets regioner men reglerna för vem som har rätt att få stöd varierar.

- 4. Få hjälp att kunna ”varudeklarera” det egna språkliga stödbehovet.** I många situationer är det viktigt att kunna beskriva den egna språkliga förmågan och vilket stöd som kan underlätta. En förutsättning för att kunna beskriva egna stödbehov är att man själv har fått hjälp att förstå hur den egna språkliga förmågan fungerar och vad som underlättar. Exempelvis kan det vara av yttersta vikt på en arbetsplats.

Annat underlag till problembeskrivning

Skolbarn har ofta inte möjlighet att få behandling

Inom hälso- och sjukvården är det legitimerade logopedier som diagnostiserar och behandlar språkstörning. Genom att tillfråga Logopedchefsföreningen har SoS fått en fingervisning om hur det ser ut nationellt beträffande diagnostik och behandling för skolbarn och vuxna. Medlemmar i föreningen är chefer över logopedmottagningar på sjukhus eller privatmottagningar. Förfaringssättet når inte alla chefer så svaren ger inte en helt komplett bild av situationen i Sverige. Tolv av landets tjugo regioner finns representerade med god geografisk spridning.

Med något undantag (exempelvis Halland och delar av Västra Götalandsregionen) tar alla regioner emot skolbarn för utredning. Vuxna tas emot för utredning av alla svarande utom i Västra Götalandsregionen med undantag för Skaraborgs sjukhus. Många kommenterar att det dock är ytterst ovanligt att vuxna personer hänvisas för utredning av språkstörning. Däremot hänvisas ofta äldre skolbarn och vuxna till logoped för utredning med frågeställning dyslexi. Professionens erfarenhet är att en stor andel av dessa har språkliga svårigheter, antingen som huvudsaklig anledning till läs- och skrivsvårigheter eller i tillägg till dyslexi.

När det gäller behandling av logoped inom hälso- och sjukvården kan skolbarn få behandling för talstörning, stamning och röstbesvär men däremot inte för språkstörning. Ett undantag är Stockholm där det enligt vårdavtalet går att ge behandling även till barn på lågstadiet. För barn med språkstörning avslutas pågående logopedbehandling enligt avtal för tre fjärdedelar av barnen vid skolstart. Oftast finns ingen överenskommelse med skolan om samverkan. För vuxna finns inte möjligheten till behandling utom i något undantagsfall.

Det finns även logopedier anställda i knappt hälften av landets kommuner. Uppdraget för de logopedier som arbetar i skolan ser olika ut. Långt ifrån alla har möjlighet att ge individuellt stöd till barn med språkliga svårigheter. Det har inte varit aktuellt att kartlägga detta närmare men det förefaller som om många skolbarn med språkstörning inte har tillgång till behandling och individuellt stöd.

Digital klyfta som etableras i unga år och kvarstår livet ut

Begripsam har på uppdrag av Post- och telestyrelsen undersökt hur svenskar med och utan funktionsnedsättning upplever att de kan använda olika funktioner på internet.⁶ Personer med en stor bredd av funktionsnedsättningar och svårigheter har tillfrågats och jämförts med personer utan särskilda svårigheter. Generellt beskrivs att det finns en digital klyfta mellan personer med respektive utan funktionsnedsättning. Språklig förmåga respektive intellektuell nivå spelar störst roll för om internet upplevs som svårt. Personer med språkliga och kommunikativa svårigheter upplever framförallt att banktjänster och e-handel blivit svårare de senaste två åren. Drygt hälften av de personer som uppgett att de har språkstörning och kommunikationssvårigheter ber regelbundet om hjälp för att utföra saker på internet. När det gäller webbplatser som hanterar samhällstjänster upplevs flera webbplatser som svåra av personerna med språkstörning. Ytterligheterna är Försäkringskassans webbplats som bedöms som svår att använda av alla medan drygt hälften anser att 1177.se är lätt att använda.

Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning⁷ förbinder sig konventionsstaterna att vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång på lika villkor som andra till information och kommunikation, innefattande informations och kommunikationsteknik (IT).

Konsekvenser av språkstörning som beskrivs i litteraturen

Språkstörning gör det svårare med relationer

Nära vänskap ställer krav på kommunikation [21, 29]. För att utveckla och bibehålla vänskapsrelationer krävs språklig förmåga. Att inte behärska språkliga funktioner på samma sätt som andra beskrivs kunna leda till svårighet att inleda och fördjupa vänskaps- och parrelationer [30]. Den som inte klarar att kommunicera tillräckligt väl med andra riskerar att bli ofrivilligt ensam, stressad och att utveckla psykiska besvär [30, 31]. För att utveckla relationer är det viktigt att med språkets hjälp kunna initiera kontakt, vara självutlämnande, lyssna och ge stöttande respons. Vänskap ställer också krav på att kunna lösa konflikter, vilket ofta kräver att man talar med varandra [29]. Den ofrivilliga ensamhet som beskrivs av intresseorganisationerna bekräftas också i litteraturen. Personer med språkstörning har oftare svårt att skaffa vänner, trots att de flesta har ett socialt driv och en önskan om att etablera vänskap [31]. Extra svårt är det för de som bedöms ha en pragmatisk språkstörning [22].

Men det är inte så att alla vuxna med språkstörning saknar vänner. I en mindre studie [23] uppgav nästan hälften av de tillfrågade att de hade ett ”vanligt” umgänge med vänner. Den andra hälften hade ett begränsat umgänge eller ingen

⁶ Begripsam (2019) Svenskarna med funktionsnedsättning och internet. www.begripsam.se/internet

⁷ Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen. Artikel 9.

vän alls. Enligt författaren är det främst den pragmatiska språkförmågan som förklarar den sociala förmågan.

Både kvantitet och kvalitet på vänskapsrelationer kan påverkas negativt av språkstörning. När drygt hundra ungdomar med språkstörning och deras föräldrar skattade kvantitet och kvalitet på ungdomarnas vänskapsrelationer fanns skillnader gentemot kontrollgruppen som saknade språkliga problem [30]. Betydligt färre ungdomar med språkstörning hade ett "normalt" antal sociala relationer (54 procent, jämfört med 92 procent i kontrollgruppen). Alla i kontrollgruppen hade en nära vän, jämfört med 64 procent i gruppen med språkstörning. Inom gruppen med språkstörning var det en stor spridning i hur kvaliteten på vänskapsförhållanden skattades. På en 16-gradig skala använde gruppen med språkstörning i princip hela skalan (15 skalsteg) för att beskriva hur de upplevde de egna vänskapsförhållandena medan kontrollgruppen endast använde 3 skalsteg. Av ungdomarna med språkstörning bedömdes 60 procent ha goda vänskapsrelationer. Beteendeproblem, prosocial förmåga och expressiv språklig förmåga bidrog alla signifikant till att förklara kvaliteten på relationen med vänner för ungdomarna med språkstörning. Ingen av faktorerna påverkade vänskapsrelationerna hos kontrollgruppen. Språkförståelse vid 7 års ålder predicerade vänskapsrelationernas kvalitet vid 16 års ålder medan exempelvis förekomst av beteendeproblem vid 7 års ålder inte gjorde det.

I en annan studie där unga deltog uppgav nästan alla med språkstörning (92 procent) att de hade åtminstone en nära vän, vilket var nästan i nivå med kontrollgruppen (99 procent). Däremot bedömdes kvaliteten på vänskapen vara ytligare i gruppen med språkstörning än hos kontrollgruppen. Kvaliteten mättes med frågor som; Har du blivit glad för något som din vän gjort för dig? Känt dig stolt över något som din vän gjort? Varit ledsen över något som hänt din vän? Anförtrott din vän en hemlighet? [21]. Språkstörning var inte ensamt avgörande för vänskap, även prosocial förmåga och blyghet inverkade, däremot inte det som betecknades som "sällskaplighet", vilket kan beskrivas som intresse av umgänge med andra. Inga könsskillnader framkom i den här studien för hur engagerad man var i vänskapsförhållanden.

Normal prosocial förmåga kanske inte räcker

Prosocial förmåga är en känd skyddsfaktor för god integration i samhället och goda relationer [28]. Med det avses exempelvis att man ställer upp för andra, hjälper till och delar med sig. Då relationer kan vara problematiska för personer med språkstörning skulle en god prosocial förmåga kunna vara en extra viktig skyddsfaktor för att motverka ensamhet hos personer med språkstörning. I ovanstående studie följdes den prosociala utvecklingen hos en grupp unga med språkstörning. Alla utvecklade ett prosocialt beteende inom normalvariationen. Hos ca en tredjedel av de unga betecknades dock utvecklingen som "måttlig" (men inom normalvariationen) samtidigt som en tredjedel uppgav att de hade problem med kamratrelationer. Författarna menar att det kan tyda på att det krävs en högre grad av prosocial förmåga för att initiera och upprätthålla vänskap för den som har en språkstörning än för andra. Beträffande könsmönster noterades samma skillnad som i befolkningen i stort. Vilket innebar att fler flickor än pojkar utvecklade en högre grad av prosocialt beteende.

Färre kärleksförhållanden och parrelationer

Kärleksförhållanden var ovanligare bland personer med språkstörning jämfört med hos egna syskon och personer i kontrollgrupp. Knappt en tredjedel hade som 35-åringar någon gång levt tillsammans med en partner mer än en månad, att jämföra med fallet för alla syskon eller nästan alla i kontrollgruppen. Också de som hade bäst språklig förmåga hade svårt att etablera kärleksrelationer [23]. När det gällde kärleksförhållanden fanns skillnader mellan grupper av unga i åldern 16-17 år med respektive utan språkstörning. Bland unga med språkstörning hade 67 procent någon gång haft en flick/pojkvän. Det kan jämföras med 86 procent i kontrollgruppen. Skillnaden gällde även hur man såg på möjligheten att någon gång leva i ett förhållande som gift eller sambo. Där trodde 69 procent med språkstörning att det skulle bli verklighet, jämfört med 97 procent i kontrollgruppen. Det fanns även en skillnad mellan grupperna i hur man skattade sitt egna känslomässiga engagemang i nära förhållanden. I gruppen med språkstörning skattade 24 procent att de hade ett svagt känslomässigt engagemang i nära förhållanden att jämföra med endast 2 procent i kontrollgruppen. Högre känslomässigt engagemang var signifikant förknippat med bättre språklig förmåga, mer prosocialt beteende, något högre icke-verbal IQ, mindre beteendeproblem och mindre blyghet [21].

I de studier som gjorts på en finsk population vid 34 års ålder levde ca 40 procent i en parrelation medan 20 procent fortfarande bodde tillsammans med sina föräldrar. Det kan enligt författaren finnas flera möjliga förklaringar till att betydligt fler i den finska studien levde i en parrelation; kulturella skillnader, att kvinnor ingick i den finska populationen, högre icke-verbal IQ trots likvärdig verbal IQ och skillnad i stöd av socialtjänst [25].

Sammanfattning

Sammanfattningsvis beskrivs att den som inte behärskar språkliga funktioner på samma sätt som andra kan få svårigheter med att lösa konflikter samt att inleda, fördjupa och upprätthålla vänskaps- och parrelationer. Den ofrivilliga ensamhet som beskrivs av intresseorganisationernas medlemmar bekräftas av tillgängliga studier. Personer med språkstörning har ofta svårare att skaffa vänner och att fördjupa relationer jämfört med andra. Detta trots att de flesta har ett socialt driv och en önskan om att etablera vänskap. Prosocial förmåga är en känd skyddsfaktor för goda relationer och skulle till viss del kunna kompensera för språkliga svårigheter i en relation. För en grupp unga med språkstörning bedömdes att det krävdes en högre grad av prosocial förmåga än hos unga i den övriga befolkningen för att upprätthålla relationer.

Psykiskt välbefinnande och psykisk ohälsa

Psykiskt välbefinnande handlar inte enbart om frånvaro av sjukdom eller besvär. Mer konkret handlar det om att kunna balansera positiva och negativa känslor, att känna tillfredsställelse med livet, att ha goda sociala relationer och att utveckla sin inre potential. Psykiskt välbefinnande är en grundläggande resurs för att kunna bemästra livets olika svårigheter. Psykisk ohälsa är ett samlingsbe-

grepp för tillstånd med olika svårighetsgrad och varaktighet. Hit hör både psykiska besvär och psykiatriska tillstånd. Gemensamt är att båda orsakar lidande, antingen för individen själv eller för omgivningen. Psykisk ohälsa är ofta förenat med svårigheter att fungera i vardagslivet, till exempel i relation till andra människor eller att arbeta eller studera.⁸

Forskare gör en koppling mellan brist på sociala relationer och förekomst av psykisk ohälsa. Flera påtalar att språkstörning därför är en riskfaktor för sämre psykiskt välbefinnande då flera studier visat att unga och vuxna personer med språkstörning ofta har ett mer begränsat umgänge än andra. Men även i studier där man konstaterat att det finns en ökad sårbarhet för sociala och psykiska problem hos vuxna med språkstörning, ifrågasätts att det skulle finnas ett linjärt samband mellan större språkliga svårigheter och ett sämre psykiskt välbefinnande [22]. Personer med språkstörning är en heterogen grupp. Det gäller även för relationer och psykisk hälsa. Hos ca hälften av en grupp personer med språkstörning som följts under uppväxtåren fanns ett samband mellan bristande kamratrelationer och psykisk ohälsa [32]. För övriga kunde förekommande psykiska besvär inte kopplas till kamratrelationer.

I en finsk studie skattade 33 vuxna (M=34 år, IQ över 85), som blivit diagnostiserade med språkstörning som barn, olika aspekter av livet som vuxna [26]. Personerna själva uttryckte att svårigheter med att uttrycka sig och att förstå information påverkade deras välbefinnande negativt. En tredjedel ansåg att språkstörningen haft stor negativ påverkan på deras liv genom åren.

Vid skattning av Health related quality of life (HRQOL) fanns ingen skillnad på gruppnivå mellan personerna med språkstörning och kontrollgruppen. Däremot skattade de med språkstörning signifikant mer problem med upplevd ångest, sin förmåga att tala, klara vardagliga aktiviteter och mental funktion. De personer som uppgav att de hade stora problem med att hitta ord och att komma ihåg instruktioner hade alla en låg total HRQOL-poäng [18]. När det gällde den egna hälsan generellt, skattade en tredjedel av personerna med språkstörning, sin hälsa som mycket dålig, dålig eller skaplig. Vilket var dubbelt så många som i kontrollgruppen.

Ungdomar med språkstörning upplevde mer social stress på gruppnivå än normalspråkiga kontroller [33]. Detta trots att det inte fanns någon skillnad i hur ungdomarna skattade den egna sociala förmågan på gruppnivå. Med social stress avsågs den obehagskänsla eller ångest som en individ kan uppleva i en social situation och som kan leda till en önskan att undvika sådana känslor. De som uppfattade den egna sociala förmåga som sämre eller som kände sig mindre accepterade i sociala sammanhang upplevde mer social stress. När det gällde språkliga förmågor påverkade nedsatt uttrycksförmåga upplevd stress i sociala situationer medan språkförståelse inte gjorde det. Upplevd social stress lyfts som ett hinder i utbildning, yrkesliv och karriär.

⁸ Begrepp inom området psykisk hälsa
https://skr.se/download/18.4d3d64e3177db55b1663b360/1615533855867/PM_Begrepp-inom-området-psykisk-halsa.pdf

Något högre förekomst av ångest och depression

Yngre barn med nedsatt tal- och språkförmåga löpte signifikant högre risk att utveckla ångest och depression, jämfört med barn utan språkliga problem [34]. Även hos unga och vuxna noterades en ökad förekomst av social ångest och depression jämfört med jämnåriga eller syskon [22, 23, 31]. Dock är det tveksamt om det finns ett direkt orsakssamband mellan språkstörning och psykiatriska problem även om förekomsten är högre bland personer med språkstörning [31].

I en engelsk studie [35] följdes 90 ungdomar med språkstörning upp beträffande depression och ångest vid 16 respektive 17 års ålder. Som 16-åringar, upplevde de signifikant fler symtom på depression och ångest, jämfört med kontrollgruppen. De med språkstörning uppvisade sedan en signifikant minskning av depressiva symtom efter avslutad skolgång. Däremot ändrades inte andelen ungdomar med ångestsymtom. För ungdomar med språkstörning predicerade kamratproblem vid 16 års ålder senare depressiva symtom [35]. I två andra studier noterades ingen förhöjd förekomst av psykiatriska problem hos personer med språkstörning på gruppnivå [31, 36].

Intressant är att förekomsten av ångest och depression är jämnt fördelad mellan könen bland unga personer med språkstörning. Hos unga med typisk språkutveckling är det vanligare att flickor utvecklar depression och ångest [31, 34]. En komplikation är att språkliga problem alltför sällan identifieras hos barn och unga som söker hjälp för psykiatriska tillstånd [31].

Heltidsanställning och en fast relation särskilt viktigt

I en större studie [19] skattade engelska 24-åringar, med/utan språkstörning, sitt generella välmående. Alla deltagare värdesatte till stor del samma saker som viktiga för välmående, oavsett språklig förmåga. Det fanns heller ingen skillnad på gruppnivå i hur man skattade variabler som ”nöjd med livet”, glädje, ”livet är värt att leva”. Däremot fanns en tydlig skillnad beträffande välbefinnande inom gruppen av personer med språkstörning. Att ha ett arbete och en fast parrelation var relaterat till ökad livskvalitet för gruppen med språkstörning. De som inte hade en betald heltidsanställning eller studerade på heltid skattade sin livskvalitet signifikant sämre än de som hade sådana. För unga utan språkstörning påverkade inte sysselsättning och fast parrelation upplevd livskvalitet.

Tilltro till den egna förmågan påverkar välbefinnandet

En studie följde utveckling av självkänsla, blyghet och tilltro till den egna förmågan att klara kommunikativa uppgifter i vardagen hos 90 unga med språkstörning [37]. Data samlades in vid 17 respektive 24 års ålder och resultatet jämfördes med kontroller. De med språkstörning hade signifikant lägre självkänsla och tilltro till egen förmåga samtidigt som man var blygare. Individerna förändrades inte över tid utan den som hade en låg självkänsla vid 17 års ålder hade det fortfarande vid 24 års ålder. Detta gällde även språkförmåga, blyghet etc. De med bättre språklig förmåga i gruppen med språkstörning var mindre blyga och hade generellt högre självkänsla. Det sambandet fanns inte hos kontrollgruppen. Sammanfattningsvis menade författarna att det finns evidens för att unga med språkstörning går in i vuxenlivet med mindre socialt självförtroende. De riskerar att ha

lägre självkänsla, högre grad av blyghet och lägre tilltro till egenförmåga att klara vardagliga kommunikativa uppgifter.

I en studie med syfte att kartlägga sambandet mellan språkstörning och psykiskt välbefinnande [27] kommer man fram till att sambandet är indirekt. När man jämförde vad som förklarade psykiskt välbefinnande hos unga vuxna med och utan språkstörning (samtliga 24 år) var det tilltron till den egna förmågan att klara av saker och att kunna uppnå ett mål som förklarade skillnader i psykiskt välbefinnande i båda grupperna. Däremot påverkade den språkliga förmågan i sin tur tilltron till den egna förmågan. Man fann ingen signifikant skillnad i språklig förmåga för de som visade kliniska symtom på psykisk ohälsa. Författarna drar slutsatsen att det är viktigare för det psykiska välbefinnandet att försöka utveckla tilltron till egen förmåga än att kompensera språkliga svårigheter med praktiskt stöd.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis påverkar flera faktorer välbefinnande och psykisk ohälsa hos personer med språkstörning. Gruppen är heterogen. Faktorer som lyfts fram är problem med sociala relationer, svårigheter att förstå information och att uttrycka sig samt upplevd social stress. Sambandet mellan psykisk ohälsa och språkstörning bedöms av flera som indirekt och snarare bottnande i bristande tilltro till egen förmåga och självkänsla. Tilltron till egen förmåga var i sin tur kopplad till språklig förmåga, arbete och fast parrelation. Dessa faktorer påverkade inte upplevd livskvalitet för kontrollgruppen. Ångest och depression kan vara något vanligare hos personer med språkstörning. Även här uttrycks tveksamhet för ett direkt orsakssamband. Ångest och depression förekom lika ofta hos flickor som pojkar hos de med språkstörning. Det skiljer sig från förekomst hos personer med typisk språkutveckling där flickor är överrepresenterade.

Skolgång, utbildningsnivå och arbete

Skolgång

För barn med grav språkstörning är de språkliga utmaningarna i skolan tydliga redan från start. I en statlig utredning från 2016⁹ konstateras att elever med grav språkstörning har svårt att förstå och minnas vad andra säger eller skriver. De har också svårt att få fram det de själva vill säga eller skriva. Funktionsnedsättningen beskrivs ha stor påverkan på skolarbetet, det sociala samspelet och vardagsaktiviteter för elever i både grundskolan och gymnasieskolan. Även vanliga ord och vanliga meningar kan vara svåra att förstå och uttrycka utan omgivningens stöd. Språkstörningen försvinner inte men förändras över tid.

För barn med mild eller måttlig språkstörning är de språkliga problemen inte lika påtagliga vid skolstart. Däremot ökar svårigheterna att klara de språkliga kraven i skolan med stigande årskurser. Språkstörningen börjar tydligare påverka dessa elevers möjlighet att följa undervisningen från tredje klass [2]. Medan jämnåriga utvecklar sitt ordförråd och sin känsla för grammatiska mönster i

⁹ Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever SOU 2016:46

mycket snabb takt går utvecklingen betydligt långsammare för elever med språkstörning. Gapet mellan nivån på den språkliga förmågan hos de med språkstörning och de med typisk språkutveckling ökar därför över tid. Elever med språkstörning hade som 17-åringar lägre förväntningar på egen prestation och betyg i skolan än sina skolkamrater, trots IQ inom normalvariationen [38]. Efter obligatorisk skola valde unga med identifierad språkstörning oftast en praktisk inriktning på eventuella fortsatta studier.

Genom att ratificera FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning¹⁰ har Sverige förbundit sig att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att skälig anpassning erbjuds personer med funktionsnedsättning.

Utbildningsnivå och arbete

Vuxna med kvarstående språkstörning uppnådde lägre kvalifikationer i studier och arbete än personer i kontrollgruppen utan språkliga svårigheter. Däremot fanns inga signifikanta skillnader mellan grupperna beträffande hur många som hade en anställning [32]. Liknande data presenteras i fler studier. Unga vuxna med språkstörning (19-24 år) hade fortsatta språkproblem, arbeten som ställde låga krav på språkfärdigheter och de deltog oftare i arbetsträning än unga i kontrollgruppen [22]. I en finsk uppföljningsstudie uppgav 70 procent av en grupp vuxna personer med språkstörning (medelålder 34 år, IQ över 85) att de hade fullföljt gymnasiet. Alla utom en med praktisk inriktning [26]. Vid uppföljningstillfället hade 58 procent en anställning. Det innebär att personer med språkstörning var arbetslösa dubbelt så ofta som personer i arbetsför ålder generellt i Finland. Förtidspension var tre gånger vanligare bland de med språkstörning jämfört med andra i samhället [18].

Tidigare elever (48 pojkar, 12 flickor) vid en brittisk internatskola för barn/ungdomar med språkstörning följdes upp via telefonintervju när de var 17-18 år respektive 19-22 år gamla, avseende bland annat utbildning och arbete [39]. Jämfört med tidigare årskullar hade de en högre genomsnittlig utbildningsnivå. Många hade fått arbete, oftast via föräldrar och informella kontakter, mer sällan med hjälp av det offentliga. Föräldrarna fanns ofta kvar i en stöttande roll. Arbete inom handel, hotell och restaurang var vanligast. I studien identifierades två riskgrupper när det gällde studier och arbete. Flickorna var relativt få men hade genomsnittligt sämre utfall vad gäller studier och arbete än pojkarna. Bara 4 unga av de 60 identifierades som NEET (not in education, employment or training) men 3 av dessa var flickor. Den andra riskgruppen var de ungdomar som inte kom vidare i utbildningssystemet efter 16 års ålder. I motsats till tidigare studier var deltagarna i stort nöjda med sina livsval och den grad av utveckling och självständighet de hade uppnått efter att ha lämnat internatskolan vid 16 års ålder.

¹⁰ SÖ 2008:26 Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen. Artikel 24.5

Sammanfattning

Sammanfattningsvis är grav språkstörning hos barn oftast identifierad före skolstart. För barn med mild till måttlig språkstörning blir språkliga problem mer påfallande efter hand, särskilt från mellanstadiet och uppåt. Gapet mellan nivån på den språkliga förmågan hos de med språkstörning och de med typisk språkutveckling ökar över tid. De flesta som fortsätter att utbilda sig efter obligatorisk skola gör det med praktisk inriktning. Uppgifter om hur många personer med språkstörning som har respektive saknar arbete varierar mellan olika studier och länder. I en finsk studie var dubbelt så många personer med språkstörning arbetslösa som i övriga befolkningen.

Utsatthet på olika sätt

Sämre förutsättningar att klara sin privatekonomi

Att kunna hantera sin ekonomi är en viktig del i att planera och organisera sitt liv. Jämfört med unga vuxna (24 år) utan språkliga problem använde unga vuxna med språkstörning (56 män och 28 kvinnor) sig av betydligt färre finansiella produkter som kreditkort, lån eller avbetalningar [40]. Jämfört med kontrollgruppen föredrog de oftare att använda kontanter framför digitala tjänster. De hade sämre praktisk ekonomisk kompetens som att kunna addera priset för flera varor innan betalning eller att räkna ut vilken vara som var mest ekonomiskt fördelaktig. Nästan hälften (48 procent) behövde hjälp för att klara vardagliga ekonomiska uppdrag som att betala räkningar eller hantera ett sparkonto, att jämföra med 16 procent i kontrollgruppen. Här finns även en jämlikhetsaspekt då personer med god finansiell kompetens tenderar att ha en mer stabil ekonomi och ha större möjlighet till gynnsam ekonomisk utveckling [40].

Sämre förmåga att lösa konflikter

I en svensk studie studerades konfliktlösning hos förskolebarn, 4-7 år, när ingen vuxen fanns i närheten [41]. Teamet filmade fri lek hos barn med och utan språkstörning och kunde konstatera att barn med språkstörning ofta undvek situationer med krav på verbal förmåga. Det gjorde att de inte fick träning i konfliktlösning på samma sätt som jämnåriga. Att ”bli sams igen” byggde generellt på att barnen började pratade med varandra. Författarna drog slutsatsen att strategier för att initiera och upprätthålla ömsesidiga kamratrelationer behöver läras ut till barn med språkstörning för att minska risken för konflikter och underlätta konfliktlösning. Resultaten verifieras i flera liknande studier [33]. Barn med språkstörning löste färre konflikter och använde färre lösnings- eller förhandlingsstrategier än jämnåriga utan språkliga problem. De lösningsstrategier som barnen med språkstörning använde var ofta inte anpassade till situationen eller var typiska för barn på en tidigare utvecklingsnivå.

Mobbning förekommer

Att ha en funktionsnedsättning ökar risken för att bli utsatt för mobbning. Det gäller även personer med språkstörning. I två engelska undersökningar fann man att risken var 3 gånger större att bli mobbad i skolan för den som hade en språkstörning, jämfört med för normalspråkiga kontrollpersoner [31]. Däremot var det inte graden av språklig förmåga som avgjorde om man blev utsatt för mobbning eller ej. Risken för att utsättas för mobbning minskade ju äldre barnet med språkstörning blev. Däremot var sannolikheten för att inte accepteras socialt eller för att bli retad fortsatt större för personer med språkstörning än för personer utan språkliga svårigheter [30]. I en studie skattade personer utan språkliga problem vilket intryck personer med språkstörning ger. Både barn och vuxna ansåg att personer med språkstörning ger ett sämre intryck än andra. Beträffande vuxna med språkstörning uppgav en tredjedel att det var en del av deras vardag att bli retade eller mobbade [23]. Däremot utsattes inte deras syskon för samma sak, varför slutsatsen blev att mobbning var relaterad till personernas språkstörning eller beteende och inte till familjeförhållanden eller social status.

Även flickor med mild till måttlig språkstörning är mer utsatta för sexuella övergrepp

I en kanadensisk prospektiv longitudinell studie [42] följdes flickor med och utan språkstörning från 5 års ålder. Vid 31 års ålder intervjuades kvinnorna om eventuell erfarenhet av sexuella övergrepp. Nästan hälften (46 procent) av kvinnorna med språkstörning hade utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder. Det var nästan tre gånger så många som i jämförelsegruppen. Övergreppen bedömdes även som grövre än bland utsatta kvinnor i kontrollgruppen. I samtliga fall fanns förövaren inom familjen.

Att risken för sexuella övergrepp är större för personer med utvecklingsrelaterade eller neuropsykiatriska tillstånd är känt sedan tidigare. Nytt i denna studie är att det även gäller personer med relativt lätta funktionsnedsättningar som mild till måttlig språkstörning. Flickorna hade inte sökt vård i samband med övergreppen. Majoriteten av de som utsatts för övergrepp som barn uppgav att deras situation förbättrats efter att de fått möjlighet att berätta om övergreppen (eller där det avslöjats på annat sätt). Den höga andelen flickor med språkstörning som utsatts för sexuella övergrepp föranleder särskild medvetenhet om risken för detta, i bedömningen av flickor med språkstörning som uppvisar psykisk ohälsa [42]. Personal som möter personer med språkstörning behöver ökad medvetenhet om att flickor/unga kvinnor löper ökad risk att utsättas för sexuella övergrepp [43].

Men för att göra det möjligt för flickor och kvinnor med språkstörning att berätta behöver bemötandet anpassas. De råd som ges i ovanstående studier är att använda ett enkelt språk, begränsa detaljfrågor och att genomföra en flexibel intervju som bygger på personens eget upplagda berättande.

En ökad frekvens av sexuella övergrepp mot flickor och kvinnor med språkstörning rapporteras även i en tidigare kanadensisk studie [43]. Här lyfts att språkstörning kan öka sårbarheten för att utsättas sexuellt på flera sätt. Att ha en

begränsad förmåga att kommunicera kan hindra offret från att avslöja vad som hänt. Den som utsatts kanske inte heller tror sig om att kunna göra sig förstådd. Författarna menar också att det kanske är just det som förövaren utgår ifrån. Språkliga svårigheter kan även försvåra egen förståelse och bearbetning av övergreppen. Omgivningen bedömer ofta unga baserat på verbala förmågor, och ungdomar med språkstörning tenderar att nedvärderas. Dessutom är de ofta isolerade, utsatta av jämnåriga och har färre kamrater. Det är troligt att resultaten innebär en underskattning av incidensen av sexuella övergrepp hos gruppen språkstörda kvinnor, i synnerhet hos dem med lägst funktionsnivå [43].

Sammanfattning

Sammanfattningsvis är det svårare för personer med språkstörning att självständigt sköta sin privatekonomi. Språkstörning ökar risken för att inte bli socialt accepterad eller för att utsättas för mobbning och kan för vissa vara en del av vardagen även som vuxna. Språk är en förutsättning för att lösa konflikter utan våld. Barn med språkstörning försöker ofta lösa sociala konflikter på sätt som skiljer sig både kvantitativt och kvalitativt från barn med typisk utveckling. Risken för sexuella övergrepp är större för personer med neuropsykiatriska tillstånd. Här beskrivs att det även gäller personer med relativt lätta funktionsnedsättningar som mild till måttlig språkstörning. Det föranleder särskild medvetenhet om risken för detta i bedömningen av flickor med språkstörning som uppvisar psykisk ohälsa.

Normbrytande beteende

Beteendeproblem hos unga kan maskera språkliga svårigheter

Att barn med språkstörning uppvisar betydligt mer beteendeproblem än barn med typisk utveckling är väl känt. Det stöds även av studier i våra sökningar [44, 45]. Ett observandum är, att det i en stor metastudie som omfattar mer än 60000 barn med språkstörning, konstateras att om beteendeproblematik finns, tenderar den att öka med åldern [45]. Ungdomar med språkstörning, skattar vid 16 års ålder, själva en högre grad av beteendeproblem jämfört med kontroller [46]. Det tycks även finnas ett samband mellan grad av språkliga förståelseproblem och beteende. Ju lägre förmåga att förstå talat språk, desto högre grad av problem med hyperaktivitet och beteendeproblem hos ungdomar [47]. Även unga vuxna (84 stycken) med känd och behandlad språkstörning självrapporterade en signifikant högre grad av aggressivt beteende än en åldersmatchad kontrollgrupp [48]. Generellt uppvisade ungdomarna med språkstörning ett betydligt mer aggressivt beteende än ungdomar med typisk språkutveckling [32]. Däremot fanns ingen koppling mellan grad av prosocialt beteende och beteendeproblem.

Det finns flera olika förklaringsmodeller till kopplingen mellan språkstörning och beteendeproblem [49], exempelvis

- **The Social Adaptation Model (SAM)** som innebär att vissa ungdomar med språksvårigheter utvecklar ett antisocialt beteende eftersom deras begränsade

språkkunskaper skapar svårigheter att bearbeta och förhandla i sociala interaktioner.

- **The Social Deviance Model (SDM)** som innebär att en medfödd psyko-emotionell funktionsnedsättning begränsar utvecklingen av språkkunskaper.
- **The Limited Processing Model** som innebär att både språkliga och sociala svårigheter utvecklas utifrån en mer generell kognitiv begränsning, som påverkar utvecklingen av båda färdigheterna.

Det finns en risk för att beteendeproblem kan ta fokus från underliggande språkliga problem hos unga. I en australiensisk studie påtalas att det är troligt att språkliga svårigheter missas om beteendeproblem dominerar. Framförallt gäller det vid problem med språkförståelse [50].

Svag språklig förmåga vanligt hos unga vuxna som begår brott

Kontakt med rättssystemet ställer krav på både impressiva och expressiva språkliga förmågor, exempelvis för att kunna redogöra för ett händelseförlopp eller för att förstå vad som sägs vid domstolsförhandlingar. För personer som kommer i kontakt med rättsväsendet kan brister i språkförståelse och verbal förmåga påverka möjligheten till rättvisa och till att få sina rättigheter tillgodosedda [50]. För den som döms kan även nyttan av interventioner som bygger på kommunikation begränsas om personen har problem med språkförståelse och uttrycksförmåga. Att ge möjlighet till att förbättra den språkliga förmågan med hjälp av logoped eller specialpedagog anges som viktigt vid planering av interventioner [49].

Unga som begått brott har generellt en sämre språklig förmåga än andra unga. En systematisk översikt visade att det gällde både språkförståelse och tal. Den språkliga förmågan hos unga (11-21år) som begått brott motsvarade i genomsnitt den hos minst tre år yngre personer [49]. Det innebär däremot inte att en bristande språkförmåga alltid beror på en språkstörning. Bristande språkförmåga kan t.ex. även ha sin grund i otillräcklig exponering för ett språk eller skolfrånvaro.

I en australiensisk studie deltog 93 unga lagöverträdare (15-18 år) i omfattande språkutredningar [50]. Hälften av ungdomarna (47 procent) uppvisade språkförmågor signifikant under genomsnittet. Av dessa uppfyllde en av fyra kriterier för språkstörning. Få av dessa ungdomar hade fått stöd för sina språkliga svårigheter under skoltiden [50]. De vanligaste brottstyperna som ungdomarna dömts för var inbrott och rån respektive våldsbrott och övergrepp. Det fanns ett signifikant samband mellan språkstörning och hur man klarade att använda språket i sociala situationer. I den här studien hade gruppen med språkstörningar signifikant lägre grad av kognitiva färdigheter än kontrollgruppen.

Det finns motstridiga uppgifter kring om det är vanligare att unga vuxna med språkstörning begår fler brott än andra eller ej. En engelsk studie rapporterar att unga med språkstörning haft mindre än hälften så många kontakter med polis som andra unga vid 24 års ålder [48]. Medan unga män med språkstörning (19 år) själva rapporterar fler arresteringar och domar för brott än unga män utan språkstörning eller med enbart uttalssvårigheter [51]. I den senare studien hade

samtliga män följts från 5 års ålder och återkommande testats i många olika avseenden. Syftet var att identifiera riskfaktorer som påverkade framtida kontakt med rättsväsendet. Det var endast föräldrarnas oro för pojkarna redan vid 5 års ålder som bidrog till att förklara om pojkarna senare begick brott. De unga männen bedömde inte själva att språkstörningen hade påverkat deras brottslighet [51].

Mer våldsbrott, resultat på språktest predicerade brottets allvarlighetsgrad

Två studier undersökte det potentiella sambandet mellan språkstörning och typ respektive allvarlighetsgrad av de brott som ungdomar begått. När urvalet var ungdomar som begått brott oavsett påföljd avvek inte mönstret för unga med språkstörning från andra unga [48, 49].

Däremot fanns skillnader när urvalet bestod av unga som avtjänade fängelsestraff. Bland de som bedömdes ha en språkstörning var det vanligare att avtjäna straff för olika våldsbrott. Jämförelsegruppen utan språkstörning avtjänade fängelsestraff för flera olika typer av brott, men sällan för våldsbrott. Resultatet på språktest predicerade brottets allvarlighetsgrad medan icke-verbal intelligens och uppmärksamhet inte gjorde det [49].

Missbruk är inte vanligare men man dricker oftare ensam

När det gäller alkoholkonsumtion konsumerar unga med språkstörning alkohol i samma omfattning som andra unga. Däremot dricker ungdomar med språkstörning oftare i ensamhet [48]. Droger användes mer sällan av unga med språkstörning än i jämförbar kontrollgrupp [48]. Däremot finns samband mellan språkstörning och missbruk för de personer som även drabbats av psykisk ohälsa [50].

Sammanfattning

Sammanfattningsvis indikerar samtliga studier som bedömde språkförmåga hos unga som begått brott att deras språkförståelse och uttrycksförmåga låg avsevärt under förväntat resultat utifrån kronologisk ålder generellt. I några studier uppvisade ungefär en fjärdedel språkliga svårigheter som motsvarade en språkstörning. Hos majoriteten av dessa hade de språkliga svårigheterna inte identifierats under skoltiden och de hade inte fått hjälp för dessa. Frihetsberövade unga med språkstörning skiljde sig från andra i samma situation genom att oftare ha begått våldsbrott. Brottets allvarlighetsgrad kunde kopplas till resultat på språktest. När det gäller missbruk var drogberoende mindre vanligt förekommande medan alkohol konsumerades i samma omfattning men oftare i ensamhet.

Referenser

1. Wetherell, D, Botting, N, Conti-Ramsden, G. Narrative in adolescent specific language impairment (SLI): A comparison with peers across two different narrative genres. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2007; 42(5):583-605.
2. Lancaster, H, & Camarata, S. Reconceptualizing developmental language disorder as a spectrum disorder: issues and evidence. *International Journal of Language and Communication Disorders*. 2018; 54(1):79-94.
3. Tomblin, JB, Records, NL, Buckwalter, P, Zhang, X, Smith, E, O'Brien, M. Prevalence of Specific Language Impairment in Kindergarten Children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 1997; 40(6):1245-60.
4. Norbury, CF, Gooch, D, Wray, C, Baird, G, Charman, T, Simonoff, E, et al. The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *The journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2016; 57(11):1247-57.
5. Bishop, DVM. Why is it so hard to reach agreement on terminology? The case of developmental language disorder (DLD). *International journal of language & communication disorders*. 2017; 52(6):671-80.
6. Idring-Nordström, S. Current changes in the occurrence of autism spectrum disorders in Stockholm. Stockholm: Karolinska Institute; 2015.
7. Sheldrick, RC, & Carter, A.S. State-Level Trends in the Prevalence of Autism Spectrum Disorder (ASD) from 2000 to 2012: A Reanalysis of Findings from the Autism and Developmental Disabilities Network. *Journal of Autism and Developmental Disabilities*. 2018; 48:3086–92.
8. Sciberras, E, Mueller, KL, Efron, D, Bisset, M, Anderson, V, Schilpzand, EJ, et al. Language problems in children with ADHD: a community-based study. *Pediatrics*. 2014; 133(5):793-800.
9. K Muller, Tomblin, B. Examining the comorbidity of language impairment and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Topics in Language Disorders*. 2012.
10. Helland, WA, Posserud, M-B, Helland, T, Heimann, M, Lundervold, AJ. Language Impairments in Children With ADHD and in Children With Reading Disorder. *Journal of attention disorders*. 2012; 20(7):581–9.
11. Martinussen, R. The Overlap of ADHD, Reading Disorders, and Language Impairment. *Perspectives on Language and Literacy*. 2015; 41(1):9-14.
12. Redmond, SM. Language Impairment in the Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Context. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. 2016; 59(1):133–42.
13. Cohen, NJ, Vallance, DD, Barwick, M, Im, N, Menna, R, Horodezky, NB, et al. The interface between ADHD and language impairment: an examination of language, achievement, and cognitive processing. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2000; 41(3):353-62.

14. Boucher, J, & Anns, S. . Memory, learning and language in autism spectrum disorder. *Autism & Developmental Language Impairments*. 2018; 3(January):1-13.
15. Kjellmer, L, Fernell, E, Gillberg, C, Norrelgen, F. Speech and language profiles in 4-to 6-year-old children with early diagnosis of autism spectrum disorder without intellectual disability. *Neuropsychiatric disease and treatment*. 2018; 14:2415-27.
16. Kjelgaard, M, & Tager-Flusberg, H. . An Investigation of Language Impairment in Autism: Implications for Genetic Subgroups. *Language, Cognition and Neuroscience*. 2001; 16(2-3):287-308.
17. Hill, LE. Non-specific nature of specific language impairment: a review of the literature with regard to concomitant motor impairment. *Internal Journal of Language and Communication Disorders*. 2001; 36(2):149-71.
18. Arkkila, E. Aspects on quality of life of subjects with developmental language disorders. *Audiological Medicine*. 2010; 8(4):196-8.
19. Conti-Ramsden, G, Durkin, K, Mok, PL, Toseeb, U, Botting, N. Health, employment and relationships: Correlates of personal wellbeing in young adults with and without a history of childhood language impairment. *Social science & medicine (1982)*. 2016; 160:20-8.
20. Lindsay, G, Dockrell, J, Palikara, O. Self-esteem of adolescents with specific language impairment as they move from compulsory education. *International journal of language & communication disorders*. 2010; 45(5):561-71.
21. Wadman, R, Durkin, K, Conti-Ramsden, G. Close relationships in adolescents with and without a history of specific language impairment. *Language, speech, and hearing services in schools*. 2011a; 42(1):41-51.
22. Whitehouse, AJ, Watt, HJ, Line, EA, Bishop, DV. Adult psychosocial outcomes of children with specific language impairment, pragmatic language impairment and autism. *International journal of language & communication disorders*. 2009; 44(4):511-28.
23. Clegg, J, Hollis, C, Mawhood, L, Rutter, M. Developmental language disorders--a follow-up in later adult life. Cognitive, language and psychosocial outcomes. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*. 2005; 46(2):128-49.
24. Law, J, Boyle, J, Harris, F, Harkness, A, Nye, C. Prevalence and natural history of primary speech and language delay: findings from a systematic review of the literature. *International Journal of Language and Communication Disorders*. 2000; 35(2):165-88.
25. Arkkila, E, Rasanen, P, Roine, RP, Vilkmán, E. Specific language impairment in childhood is associated with impaired mental and social well-being in adulthood. *Logopedics, phoniatrics, vocology*. 2008; 33(4):179-89.
26. Arkkila, E, Rasanen, P, Roine, RP, Sintonen, H, Saar, V, Vilkmán, E. Health-related quality of life of adolescents with childhood diagnosis of specific language impairment. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*. 2009; 73(9):1288-96.
27. Botting, N, Durkin, K, Toseeb, U, Pickles, A, Conti-Ramsden, G. Emotional health, support, and self-efficacy in young adults with a

- history of language impairment. *The British journal of developmental psychology*. 2016; 34(4):538-54.
28. Toseeb, U, Pickles, A, Durkin, K, Botting, N, Conti-Ramsden, G. Prosociality from early adolescence to young adulthood: A longitudinal study of individuals with a history of language impairment. *Research in developmental disabilities*. 2017; 62:148-59.
 29. Nippold, MA, Mansfield, TC, Billow, JL. Peer conflict explanations in children, adolescents, and adults: Examining the development of complex syntax. *American Journal of Speech-Language Pathology*. 2007; 16(2):179-88.
 30. Durkin, K, Conti-Ramsden, G. Language, social behavior, and the quality of friendships in adolescents with and without a history of specific language impairment. *Child development*. 2007; 78(5):1441-57.
 31. Durkin, K, Conti-Ramsden, G. Young people with specific language impairment: A review of social and emotional functioning in adolescence. *Child Language Teaching and Therapy*. 2010; 26(2):105-21.
 32. Conti-Ramsden, G, Durkin, K, Toseeb, U, Botting, N, Pickles, A. Education and employment outcomes of young adults with a history of developmental language disorder. *International Journal Of Language & Communication Disorders*. 2018; 53(2):237-55.
 33. Wadman, R, Durkin, K, Conti-Ramsden, G. Social stress in young people with specific language impairment. *Journal of adolescence*. 2011b; 34(3):421-31.
 34. Lee, YC, Chen, VC, Yang, YH, Kuo, TY, Hung, TH, Cheng, YF, et al. Association Between Emotional Disorders and Speech and Language Impairments: A National Population-Based Study. *Child psychiatry and human development*. 2019.
 35. Wadman, R, Botting, N, Durkin, K, Conti-Ramsden, G. Changes in emotional health symptoms in adolescents with specific language impairment. *International journal of language & communication disorders*. 2011c; 46(6):641-56.
 36. Snowling, MJ, Bishop, DVM, Stothard, SE, Chipchase, B, Kaplan, C. Psychosocial outcomes at 15 years of children with a preschool history of speech-language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2006; 47(8):759-65.
 37. Durkin, K, Toseeb, U, Botting, N, Pickles, A, Conti-Ramsden, G. Social Confidence in Early Adulthood Among Young People With and Without a History of Language Impairment. *Journal of speech, language, and hearing research : JSLHR*. 2017; 60(6):1635-47.
 38. Durkin, K, Conti-Ramsden, G, Walker, A, Simkin, Z. Educational and interpersonal uses of home computers by adolescents with and without specific language impairment. *The British journal of developmental psychology*. 2009; 27(Pt 1):197-217.
 39. Carroll, C, Dockrell, J. Enablers and challenges of post-16 education and employment outcomes: the perspectives of young adults with a history of SLI. *International journal of language & communication disorders*. 2012; 47(5):567-77.

40. Winstanley, M, Durkin, K, Webb, RT, Conti-Ramsden, G. Financial capability and functional financial literacy in young adults with developmental language disorder. *Autism & Developmental Language Impairments*. 2018b; 3:2396941518794500-.
41. Horowitz, L. Conflict resolution and development of communication competence in preschool boys with language impairment. Stockholm: Karolinska Institute; 2005.
42. Brownlie, EB, Graham, E, Bao, L, Koyama, E, Beitchman, JH. Language disorder and retrospectively reported sexual abuse of girls: Severity and disclosure. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2017; 58(10):1114-21.
43. Brownlie, EB, Jabbar, A, Beitchman, J, Vida, R, Atkinson, L. Language impairment and sexual assault of girls and women: findings from a community sample. *Journal of abnormal child psychology*. 2007; 35(4):618-26.
44. Yew, SGK, O'Kearney, R. Emotional and behavioural outcomes later in childhood and adolescence for children with specific language impairments: meta-analyses of controlled prospective studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013; 54(5):516-24.
45. Curtis, PR, Frey, JR, Watson, CD, Hampton, LH, Roberts, MY. Language Disorders and Problem Behaviors: A Meta-analysis. *Pediatrics*. 2018; 142(2).
46. Lindsay, G, Dockrell, JE. Longitudinal patterns of behavioral, emotional, and social difficulties and self-concepts in adolescents with a history of specific language impairment. *Language, speech, and hearing services in schools*. 2012; 43(4):445-60.
47. Conti-Ramsden, G, Mok, PL, Pickles, A, Durkin, K. Adolescents with a history of specific language impairment (SLI): strengths and difficulties in social, emotional and behavioral functioning. *Research in developmental disabilities*. 2013; 34(11):4161-9.
48. Winstanley, M, Webb, RT, Conti-Ramsden, G. More or less likely to offend? Young adults with a history of identified developmental language disorders. *International journal of language & communication disorders*. 2018a; 53(2):256-70.
49. Anderson, SAS, Hawes, DJ, Snow, PC. Language impairments among youth offenders: A systematic review. *Children and Youth Services Review*. 2016; 65:195-203.
50. Hughes, N, Chitsabesan, P, Bryan, K, Borschmann, R, Swain, N, Lennox, C, et al. Language impairment and comorbid vulnerabilities among young people in custody. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*. 2017; 58(10):1106-13.
51. Brownlie, EB, Beitchman, JH, Escobar, M, Young, A, Atkinson, L, Johnson, C, et al. Early language impairment and young adult delinquent and aggressive behavior. *Journal of abnormal child psychology*. 2004; 32(4):453-67.

Bilaga 1 Systematisk litteratursökning

P	Population	Unga, unga vuxna och vuxna med språkstörning
I	Intervention	Konsekvenser av språkstörning
C	Comparison	Ingen jämförelse
O	Outcome	Exempelvis självkänsla, självförtroende, familjeliv, umgänge, aktiviteter i dagliga livet, fritidsaktiviteter, utbildningsnivå, yrkesval, arbetssituation, förekomst av brottsligt/stökigt beteende, missbruk och beroende.
	What type of question are you asking?	Vilka konsekvenser får språkstörning för unga och vuxna inom olika livsområden i ett livsperspektiv?
S	Study design	Systematiska litteraturöversikter, kvantitativa och kvalitativa primärstudier, exklusive primärstudier och fallstudier med ett fåtal deltagare.

Kriterier för inkluderade studier

Syftet med litteratursökningen var att få en bred kunskap om vilka konsekvenser språkstörning får för unga, unga vuxna och vuxna inom olika livsområden i ett livsperspektiv. Följande kriterier skulle vara uppfyllda för att en studie skulle inkluderas i kartläggningen:

Population

Unga, unga vuxna och vuxna med språkstörning.

Intervention

Konsekvenser av språkstörning.

Design

Systematiska översikter och primärstudier inkluderades oavsett studiernas design. Primärstudier och fallstudier med få deltagare exkluderades.

Utfall

Exempelvis självkänsla, självförtroende, familjeliv, socialt umgänge, sexuell umgänge, aktiviteter i dagliga livet, fritidsaktiviteter, utbildningsnivå, yrkesval, arbetssituation, arbetslöshet, egenförsörjning, bidragsberoende, förekomst av brottsligt/stökigt beteende, missbruk av alkohol och droger samt spelberoende.

Litteratursökning

Systematiska litteratursökningar utifrån olika livsområden genomfördes av Socialstyrelsens informationsspecialister i databaserna:

PsycInfo, PsycArticles, SocIndex, Medline, ERIC, Education Collection, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Social Science Database, Sociology Collection, CINAHL.

Granskning och urval av studier

Urvalet av vilka studier som skulle ingå i sammanställningen skedde i flera steg. Bedömningen skedde enligt de kriterier för inklusion som beskrivs ovan. Först granskades de 368 referenserna som hittats i litteratursökningarna utifrån sammanfattningarna. 137 referenser avseende komorbiditet granskades av projektledaren, sammanfattningarna för de återstående 231 referenserna inom övriga områden lästes igenom av två projektmedlemmar var för sig. Därefter diskuterades resultatet av granskningen. Projektmedlemmarna var eniga om 43 referenser. Utöver dessa fanns 9 referenser som var mer svårbedömda. Under en gemensam diskussion enades projektmedlemmarna om att inkludera 6 av dessa. Totalt valdes 49 referenser ut som bedömdes vara relevanta och beställdes som fulltextartiklar. Efter granskningen av artiklarna i fulltext inkluderades 38 artiklar. Ytterligare 12 tillkom efter manuell sökning. Det innebär att totalt 50 artiklar utgör underlag för sammanställningen. dessa har kompletterats med bakgrundsmaterial från 4 tidigare arbeten på Socialstyrelsen och en SOU.

Bedömning av kvalitet

Någon bedömning av studiernas vetenskapliga kvalitet enligt etablerade mallar har inte genomförts. I det här arbetet har det varit primärt att göra en kartläggning av vilken forskning som finns om personer med språkstörning och konsekvenser inom olika livsområden i ett livsperspektiv. Samtliga studier är publicerade i vetenskapliga artiklar som genomgått peer review-förfarande. Vi har dock valt att exkludera primärstudier och fallstudier med få deltagare, eftersom det är svårt att dra några slutsatser från denna typ av forskning. Sammanställningen bör ses som en grund för fortsatt arbete.